

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ СВОЄРІДНОСТІ ОРИГІНАЛУ В РАЗІ ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНО МАРКОВАНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Кобякова Ірина Карпівна,
кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської філології
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-9505-2502
Researcher ID: M-3890-2018
Scopus Author ID: 57216901949

Толста Оксана Петрівна,
магістрантка кафедри германської філології
Сумського державного університету
ORCID ID: 0009-0009-6423-0984

У статті розглянута проблема збереження національної специфіки при перекладі культурно маркованих одиниць у парі «англійська – українська мови» на прикладі художнього роману Дж. Остін «Pride and Prejudice» та його перекладу «Гордість і упередженість», виконаного Володимиром Горбатком. У роботі зазначено теоретичне підґрунтя перекладу культурно маркованої лексики та зазначено основні напрямки вивчення перекладознавчої проблеми. Виконана спроба наблизитися до визначення перекладацької категорії «культурно маркована одиниця» через поняття споріднених термінів: реалія, лакуна, безеквівалентна лексика, культурні посилання та культурно-специфічна лексика. У статті наведено диференціацію культурно маркованих одиниць, вибраних із тексту оригіналу аналізованого роману. Відмічено, що значна частка виділених класів стосувалася саме опису класових ознак та впорядкування їх відносин, що пояснюється ідіостилем Дж. Остін. Виявлено й прокоментовано перекладацькі прийоми, застосовані українським перекладачем. На конкретних прикладах описано застосування перекладацьких прийомів і проаналізовано їх доцільність з позицій збереження авторської прагматики. Було виявлено як конкретні, так змішані прийоми відтворення, прокоментовано доречність їх поєднання. У результаті зазначено, що різноманіття культурно маркованих одиниць вимагає індивідуального підходу до кожного типу її лексеми зокрема. Наголошено на важливості володіння перекладачем фонових знань про історію і культуру англійського суспільства, а також особливості побуту сучасників Дж. Остін, зважаючи на часову та культурну дистанцію між романом та українським читачем. Було виявлено перекладацькі прийоми, які, на думку авторів статті, невдало відтворювали авторську прагматику. Також описано випадки перекладу культурно маркованих одиниць, де переклад нівелював авторську прагматику без втрати цінності для розуміння тексту україномовним читачем.

Ключові слова: культурно маркована одиниця, перекладацький прийом, художній роман, Джейн Остін.

Kobiakova Iryna, Tolsta Oksana. Translation methods for preserving the originality of culturally marked units in Ukrainian

The article deals with the problem of preserving national specificity in translating culturally marked units in the pair 'English-Ukrainian languages' on the material of J. Austen's fiction novel "Pride and Prejudice" and its translation, fulfilled by Volodymyr Horbatko. The paper indicates the theoretical basis for culturally marked unit translation and the main areas of study of this translation problem. An attempt has been made to approach the definition of the translation category 'a culturally marked unit' through related terms: a realia, a lacuna, a non-equivalent lexeme, cultural references and culture-specific lexis. The article presents a typology of culturally marked units selected from the English text of the analyzed novel. It is noted that a significant proportion of the selected types concerned precisely the description of the English societal class features and the ordering of their interrelations, which is explained by the idiosyncrasy of J. Austen. Translation techniques used by the Ukrainian translator are identified and commented. The translation techniques used are described through specific examples, and their feasibility is analyzed from the standpoint of preserving the author's pragmatics. Both specific and mixed translation methods have been found, and the appropriateness of their combination is commented. As a result, it is noted that the diversity of culturally marked units requires an individual approach to each culturally marked unit and type in particular. The importance of the translator's possession of background knowledge about the history and culture of English society is highlighted, as well as the peculiarities of the life of J. Austen, given the time and cultural distance between the novel and the Ukrainian reader. Translation techniques have been found, which, according to the article's authors, could have reproduced the author's pragmatics more effectively. Cases of culturally marked unit translation were also described, where the translation levelled the author's pragmatics without losing the value for the understanding of the text by Ukrainian readers.

Key words: culturally marked unit, translation method, a fiction novel, Jane Austen.

Вступ. Сучасне перекладознавство за останні десятиліття значно розширило дослідницький інтерес у напрямку міжнародної комунікації задля кращого розуміння унікальності культур світу, їх популяризації

та взаємозбагачення. У процесі відтворення культурно маркованих текстів проявляється проблема семантичних лакун, які ускладнюють процес адекватного відтворення оригіналу. Дослідження практик перекладу оригіналь-

ного тексту зі збереженням його національної специфіки є актуальним вектором транслатології постає.

Проблематика перекладу культурно маркованої лексики була у фокусі досліджень чималої кількості вчених, як зарубіжних (Y. Angelina et al., M. Baker, M. Braçaj, J. Choi et al., P. Newmark, H. H. Minabad), так і вітчизняних (А. Вежицька, С. Влахів і С. Флорин, Р. Зорівчак, К. Ю. Кіяниця, В. Куліш та ін.). Огляд основних теоретичних робіт з вивчення культурно маркованої лексики в аспекті перекладознавства продемонстрував, що дослідники переважно вивчають різноманіття цієї перекладацької категорії та аналізують загальні її специфічні підходи до її перекладу [1; 2, с. 500].

Метою поданої статті є спроба описати результати вивчення конкретних прикладів перекладацьких прийомів для відтворення культурно маркованої лексики, а також, аналіз способів прагматичної адаптації перекладного тексту до мови перекладу, що одночасно поміщає її у площину **актуальності**. **Об'єктом** вивчення статті є культурно марковані одиниці в романі Дж. Остін, **предметом** – перекладацькі прийоми збереження їх культурної оригінальності.

Матеріали та методи дослідження. Прикладовою основою слугував один із романів відомої англійської письменниці Джейн Остін, яка є визнаною королевою англійського реалістичного роману. Її твори вирізняються високим рівнем натуральності світу героїв: авторка не створює фантастичних світів, натомість її герої живуть у її сучасності, в контексті реального часу. Романи Дж. Остін вважаються корисними для бажаючих ознайомитися із історичною епохою кінця 17 ст. – початку 18 ст. та життям середнього класу через літературні твори [3, с. 202]. Саме завдяки застосуванню культурно маркованої лексики письменниця майстерно відтворила атмосферу твору й відобразила буття англійського суспільства того часу. З перекладацької точки зору, насиченість культурними елементами вимагає відповідної професійності. Для виконання дослідження було застосовано методи суцільної вибірки, перекладацького, термінологічного й порівняльного видів аналізу.

Результати. Учені досі не дійшли чіткого розуміння поняття «культурно маркована лексика», а тому в перекладознавстві співіснують численні трактування цього лінгвістичного й перекладацького явища. Так, культурно марковану лексику тлумачать як слова, закріплені за специфічними елементами культури, близькі таким поняттям, як «мовна реальія» (це слова і словосполучення, які називають явища й об'єкти культури та побуту одного народу і майже невідомі іншому народові, не мають точних відповідників у цільовій мові), «безеквівалентна лексика» (перекладацька категорія слів, тотожна поняттю реальії), «лакуна» (відсутність найменування поняття в одній з мов через різницю культур) [4, с. 31–32] традиційної транслатології. Подальший аналіз теоретичних джерел встановив, що під розуміння культурно маркованої лексики також відносять «культурні посилання» ('*cultural references*' – слова, які кодують певні знання про конкретну культуру) [5, с. 127], «культурно-специфічні лексичні одиниці» ('*culture-specific vocabulary*' – лексика

з національним колоритом) [6, с. 54] тощо. У пропонованій статті ми розглядаємо культурно марковану лексичну одиницю здебільшого співвідносно із терміном «реалія», хоча не тотожною їй: обидві категорії відносяться до перекладознавства, кодують знання про певну національність та культуру, й часто не мають адекватного відповідника в мові перекладу.

Подальше вивчення перекладознавчої категорії реальій у наукових працях виявило спроби їх систематизації. К. Ю. Кіяниця у своєму дисертаційному дослідженні розглянула низку різних класифікацій, які брали до уваги предметну, часову й місцеву віднесеності (С. Влахів й С. Флорин), національну забарвленість (Г. Д. Томахін), фонову інформацію (В. С. Виноградов), історико-семантичний і структурний аспекти (Р. Зорівчак) [4, с. 38–43]. Сама дослідниця також запропонувала власний підхід до виокремлення культурно маркованих слів – реальій, в основу якого поклала історичне значення [4, с. 49–50]. На наше переконання, класифікація дослідниці є достатньо вичерпною та релевантною матеріалу нашого дослідження, беручи до уваги реалізм творів Дж. Остін.

Опрацювання оригінального тексту «Гордості й упередженості» [7] продемонструвало, що переважна частина культурно маркованих одиниць стосується соціальних відносин, опису ознак соціальних класів та їх атрибутики. У своїх романах письменниця зображала сучасників і буденність, зосереджених на показовості соціального статусу. Наповнення вибірки лише підтвердило переконання авторів дослідження щодо особливостей реалістичного стилю письменниці: більшу частину прикладів культурно маркованої лексики з тексту оригіналу склали випадки опису класовості англійського суспільства, класової атрибутики та регламентування суспільних відносин. Отже, нами було знайдено та диференційовано такі типи:

1) класова структура суспільства, соціальний стан: ... *young men of four thousand a year... twelve ladies and seven gentlemen... the village where they lived, and of which they were the principal inhabitants, risen to the honour of knighthood by an address to the king during his mayoralty;*

2) суспільні відносини та їх регламентація: *Mr Bingley will dance with you at the next ball... one of my daughters happily settled at Netherfield... Mr. Bingley had soon made himself acquainted with all the principal people in the room., Mr. Bingley had dances with her twice... the assemblies;*

3) посади, звання, титули: *Sir William and Lady Lucas, Mrs Long, Mr Bingley;*

4) види зайнятості та пов'язані терміни: ...*respectable line of trade... militia regiment, the apothecary, some draughts, ... they all painted tables, cover screens and net purses; ...performance in the piano-forte...;*

5) одяг, його елементи: ...*daughter employed in trimming a hat... the lace upon Mrs Hurst's gown... description of finery, regimentals, the regimentals of an ensign, a red coat, ... in her petticoat, the gown;*

6) транспорт: *a chaise and four, a carriage, the coach;*

7) одиниці вимірювання часу: *fortnight, chief of the night, six inches;*

8) географічні назви: *Hertfordshire, London, Derbyshire*;

9) ономастичні реалії: *Michaelmas, Netherfield Park, Longbourn, Lucas Lodge, Lizzy, Jane, Lydia, Elizabeth, Kitty, Mrs Long, Mary, Mr Hurst*;

10) вигукі: *Aye ..., for a kingdom!, Upon my honour*.

Переклад художнього твору – один із найвимогливіших, адже перекладачеві треба не просто відтворити текст, але й передати авторський задум. Художній текст, насичений культурно маркованими словами, вимагає до всього і знання фактів об'єктивної дійсності: обізнаність у фоновій інформації вихідної мови забезпечує успішне відтворення реалій та тексту загалом. Проаналізувавши прийоми перекладу, використані В. Горбатьком у його перекладі [8], ми виокремимо такі: транскрипція/транслітерація, калькування, віднайдення функціонального відповідника, описовий переклад, лексико-семантична заміна, опущення та інші.

Аналіз перекладного тексту показав, що прийоми **транслітерації та транскрибування**, або їх поєднання, застосовуються для низки типів культурно маркованої лексики:

1) географічні назви: *Hertfordshire – Гертфордшир, London – Лондон, Derbyshire – Дербішир*;

2) ономастичні реалії: *Netherfield House – Недерфілд Хаус, Longbourn – Лонгберн, Lizzy – Ліззі, Elizabeth – Елізабет, Jane – Джейн, Lydia – Лідія, Kitty – Кітті, Mrs Long – місіс Лонг, Mary – Мері, Mr Hurst – містер Герст*.

3) посади, звання, титули: **Mr Bennet – містер Беннет, Mrs Long – місіс Лонг, Sir William and Lady Lucas – сер Вільям і леді Лукас**.

Переклад через наближення графічної форми або буквеного складу є логічним вибором, зважаючи на віддаленість систем англійської та української мов. Утім, звернімо увагу на деякі переклади власних назв, наприклад, у випадках *Netherfield House – Недерфілд Хаус* та *Longbourn – Лонгберн*, на нашу думку, транскрибування виконано хибно, зважаючи на транскрипції лексем з аналогічними фонемами у транскрипції, або ж може вказувати на акцент англійської мови перекладача, що зрештою відбилося у перекладі. У прикладі *Mrs Long – місіс Лонг* спостерігаємо прийом змішаного транскодування, бо еквівалентний переклад оніму *Long* порушить прагматику тексту. Також серед перекладів онімів зустрічаються випадки застосування калькування, наприклад: *Netherfield Park – Недерфілд-Парк*.

Серед прийомів перекладу культурно маркованої лексики трапляється й **калькування**, як-от в перекладі уривку *'to Longbourn, the village where they lived, and of which they were the principal inhabitants'* – «повернулися до Лонгберна – села, в якому вони жили і основними мешканцями якого вони були». За допомогою калькування перекладач передав суто значення культурно маркованого словосполучення, що натякає читачеві на статус Беннетів у селі Лонгберн. Хоча зауважимо, що такий метод у цьому випадку не відтворює прагматику словосполучення в культурному контексті.

Одним із поширених прийомів перекладу культурно маркованої лексики, зокрема й у романі «Гордість й упе-

редженість», є **використання перекладного аналога**. Функціональний відповідник не є ідеальним заміником оригінальній лексемі, але при цьому здатний замінити його без порушення прагматики тексту оригіналу. Серед перекладацьких прикладів за допомогою аналогу вирізняється переклад вигуків. За рахунок багатозначності або, навпаки, беззмістовності, вигукі є доволі складною категорією для підбору перекладацького прийому. З найпоширеніших варіантів, які нам трапилися, були транслітерація/транскрибування/калькування, а також еквівалентний та описовий переклади. Серед відібраних прикладів переважав метод функціонального відповідника, наприклад: *Aye – ага ..., for a kingdom! – Заради Бога!, Upon my honour – Слово честі*. Варто відмітити влучність підібраних перекладачем аналогів, про що говорить еквівалентність емотивності й експресії в оригіналі та перекладі: *Aye, so it is, 'cried her mother ... – Ага, он воно як! – скрикнула її мати.; 'I would not be so fastidious as you are,' cried Bingley, 'for a kingdom! Upon my honour, I never met with so many pleasant girls in my life as I have this evening... – Заради Бога, не будь таким прискіпливим! – вигукнув Бінглі. – Слово честі, я не ніколи не зустрічав так багато приємних дівчат, як на цьому вечорі*.

Дослідницьку увагу привернув переклад релігійного свята *Michaelmas – Михайлів день*, виконаний за допомогою відповідника. Англomовна назва пішла від сполучення *Sanct Micheles mæsse* – день вшанування Архангела Михайла. Православна релігійна культура має подібне свято, чим і скористався перекладач. Проте Михайлів день за католицькою традицією святкується 29 вересня, а за православною – 8 листопада. На нашу думку, вживання відповідника без примітки перекладача впливає на правильність сприйняття часу в романі, а для повноцінного відтворення прагматики цієї культурно маркованої одиниці варто було б додати хоча б примітку перекладача.

У ході аналізу випадків перекладу культурно-маркованих одиниць оригінального тексту були виявлені цікаві перекладацькі варіанти, як-от випадок **граматичної заміни у поєднанні з додаванням** для відтворення виразу *'and a brother settled in London in a respectable line of trade'* – «і брата, що мешкав у Лондоні і був **респектабельним і процвітаючим торговцем**». Дійсно, в роки написання роману торговці складали окремий клас і їх з часом почали поважати, не зважаючи на походження їх статків, про що свідчить прикметник *'respectable'*. Утім, авторкою нічого не було сказано про успішність торгівлі брата, лише що він працював у пристойній сфері торгівлі. Натомість перекладач додав прикметник *«процвітаючим»*, що, на нашу думку, може порушувати прагматику вжитого культурно маркованого словосполучення.

Значна частина культурно маркованої лексики була відтворена за допомогою **описового перекладу**, що є доволі типовим для художнього тексту. Яскравим прикладом може слугувати випадок із реалією *fortnight: When is your next ball to be, Lizzy? // Tomorrow fortnight. – А коли має відбутися твій наступний бал, Ліззі? // Через два тижні від завтрашнього дня*. В українській мові не існує прямого відповідника культурній реалії *fortnight*, тому перекладач використав опи-

совий переклад для відтворення усього висловлювання. Окрім того, описовий переклад також зустрічається у випадках відтворення деяких реалій одягу, наприклад: *petticoat* – *нижня спідниця*. Зауважимо, що уривок з цією реалією містить інші випадки перекладу реалій: *Yes, and her petticoat; I hope you saw her petticoat, six inches deep in mud, I am absolutely certain; and the gown which had been let down to hide it not doing its office* – *Та ото ж. А її нижня спідниця! Гадаю, ти бачила її нижню спідницю – вона вся була у грязюці, цього не змогло приховати навіть приспущене плаття*. Прийом **опущення** був застосований для перекладу одиниці вимірювання *inches*: за відсутності адекватного відповідника в українській мові перекладач опустил цей культурно маркований елемент та замінив його займенником «вона». Також прийом генералізації був застосований до реалії *gown*, що насправді означає «*верхнє жіноче плаття*». Та точний переклад обтяжить текст зайвими деталями, тоді як опущення із лексичною заміною не порушить прагматики, при цьому додасть необхідної інформації.

Прийом **лексико-семантичної заміни** також траплявся серед перекладів реалій. Яскравим прикладом є уривок із реалією ‘...*the honour of knighthood by an address to the king during his mayoralty*’ – «...*нід час свого перебування на посаді мера, удостоївся честі отримати дворянське звання після відповідного звернення до короля*». Феномен лицарства не властивий

українській історії в тому розумінні, в якому він існує в англійській історії. Відтак перекладач звернувся до лексико-семантичної заміни й відтворив найближчою реалією, властивою українській культурі.

Висновки. Переклад художньої літератури, де події дистанційовані від читача у часі та культурі, вимагають особливої уваги до культурно маркованих слів, ба більше, до реалій без адекватного відповідника цільовою мовою. Аналіз роману Дж. Остін «Гордість і упередженість» та його перекладу авторства В. Горбатька дав змогу диференціювати низку прийомів відтворення культурно маркованої лексики. Залежно від рівня смислотворчості й прагматичної завантаженості культурно маркованої лексики перекладач вдавався до транскрибування/транслітерації, калькування, опущення, описового методу, функціонального відповідника, лексико-граматичної заміни і навіть поєднання прийомів. Такий широкий ряд перекладацьких рішень доводить важливість інтерпретації «прагматичної ваги» кожної культурної одиниці в тексті оригіналу та обережний підбір варіанта, щоб не завдати шкоди закладеному автором смислу в сюжеті твору.

Перспективи дослідження. Вважаємо опрацювання інших перекладів аналізованого роману, визначення й порівняння застосованих прийомів відтворення з метою виведення найефективніших для відтворення прагматики оригіналу перспективним для подальшого вивчення перекладацької категорії культурно маркованої лексики.

Література:

1. Braçaj M. Procedures of Translating Culture-Specific Concepts. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. URL: <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s1p476>.
2. Examining Cultural Words Translation in Tourism Texts: A Systematic Review / S. Chen et al. *Journal of Language Teaching and Research*. 2023. Vol. 14, no. 2. P. 499–509. URL: <https://doi.org/10.17507/jltr.1402.26>.
3. Li S., Li Q., Hope W. Translating (and rewriting) Jane Austen’s food across time and space. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*. 2022. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.1080/23306343.2022.2106068>.
4. Кіянця К. Ю. Відтворення українських історичних реалій у німецькомовних художніх перекладах XX – поч. XXI ст.: дис. ... канд. : 10.02.16. Київ, 2017. 232 с.
5. Nida E. Principles of correspondence. *The Translation Studies Reader*. 4th ed. Fourth edition. | Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2021. |, 2021. P. 171–185. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429280641-21>.
6. Sharifian F., Palmer G. B. *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication (Converging Evidence in Language and Communication Research)* / ed. by F. S. (Editor), G. B. P. (Editor). John Benjamins Publishing Co, 2007. 170 p.
7. Austen J. *Pride & Prejudice*. Dalmatian Press, 2007. 400 p.
8. Остін Дж. Гордість і упередженість / пер. з англ. В. Горбатько. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8568> (дата звернення: 26.10.2023).

References:

1. Braçaj, M. (2015). Procedures of Translating Culture-Specific Concepts. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s1p476>.
2. Chen, S., Mansor, N. S., Mooisan, C., & Abdullah, M. A. R. (2023). Examining Cultural Words Translation in Tourism Texts: A Systematic Review. *Journal of Language Teaching and Research*, 14(2), 499–509. <https://doi.org/10.17507/jltr.1402.26>.
3. Li, S., Li, Q., & Hope, W. (2022). Translating (and rewriting) Jane Austen’s food across time and space. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/23306343.2022.2106068>.
4. Kiiianytsia, K. Yu. (2017). Vidtvorennia ukrainskykh istorychnykh realiï u nimetskomovnykh khudozhnykh perekkladakh XX – poch. XXI st. [Interpretation of Ukrainian historical realia in German translations of fiction in XX – beg. XXI cent.]. *Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka* [in Ukrainian].
5. Nida, E. (2021). Principles of correspondence. U *The Translation Studies Reader* (4-te vyd., s. 171–185). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429280641-21>.
6. Sharifian, F., Palmer, G. B. (2007). *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication (Converging Evidence in Language and Communication Research)*. John Benjamins Publishing Co.
7. Austen, J. (2007). *Pride & Prejudice*. Dalmatian Press.
8. Ostin, Dzh. Hordist i uperedzhenist [Pride and Prejudice] (V. Horbatko, Per.). <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8568> [in Ukrainian].